

Toets conform artikel 3.1 Comptabiliteitswet 2016 (hierna: 3.1 CW)

Oordeel op basis van externe toetsing door: prof. dr. Heleen de Coninck¹, Technische Universiteit Eindhoven en prof. dr. Gert Jan Kramer², Universiteit Utrecht. **Rapporteur Lammert van Raan**
Contactpersoon bij Dienst Analyse en Onderzoek (Kenniscoördinator): Huib van der Kroon,
h.vdkroon@tweedekamer.nl; 06 2170 3740

Klimaatverantwoording bestaande uit: de Klimaatwet, Klimaat- en Energieverkenning (KEV), Klimaatnota, Klimaatmonitor (incl. bijlagen).

Legenda (in te vullen sub 'Oordeel'): voldoende verdient aandacht verbeterpunt

Onderdeel	Oordeel	3.1 CW-informatie in het voorstel	Verbetersuggesties o.b.v. wetenschappelijke kennis
1. Vindbaarheid van 3.1 CW-informatie		<ul style="list-style-type: none"> o CW3.1-informatie is grotendeels beschikbaar en vindbaar. Ze is verdeeld over de stukken Klimaat- en Energieverkenning van het PBL (focus op doeltreffendheid), de Klimaatnota (reactie op KEV, overkoepelende reflecties), de Klimaatmonitor en andere bijlagen (beleidstheorie, instrumenten en feitelijke voortgang per sector). o Kanttekening is dat het door versnippering van CW3.1-informatie moeilijk is om snel en intuïtief grote lijnen, relaties tussen inzet en uitkomsten, en dwarsverbanden te zien. De versnippering maakt het ook moeilijk te toetsen op volledigheid van informatie. o Op twee punten is slechts beperkte invulling gegeven aan CW3.1 informatie: i) een heldere 'theory of change' voor de gehele klimaattransitie en ii) inzichten in doelmatigheid ontbreken. 	De beschikbaarheid, vindbaarheid en versnippering van informatie, alsmede de <i>theory of change</i> worden in latere aanbevelingen meegenomen.
2. Maatschappelijke opgave (bedoeling)		<ul style="list-style-type: none"> o De maatschappelijke opgave is benoemd en vastgelegd in de Klimaatwet (artikel 2.1) o Concreet gaat het om een streven naar reductie van broeikasgassen van 95% in 2050 en 49% in 2030 ten opzichte van 1990 teneinde "<i>wereldwijde opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat te beperken</i>" De opgave is (ook kwantitatief) verdeeld over vijf sectoren (zie PBL tabel 2.3, p25). o De emissies en de emissiereducties worden op territoriale basis, niet op consumptiebasis, vastgesteld. Daarmee worden bijv. indirecte emissies in het buitenland niet meegenomen, terwijl die wel van belang zijn om mondiaal verdere klimaatverandering te voorkomen. o Beargumenteerd kan worden dat dit vooral een technische interpretatie is en de feitelijke maatschappelijke opgave van een systeemverandering 	<p>Vul de emissiereductieopgave aan met systeemtransities: het is een maatschappelijke hervormingsopgave.</p> <ul style="list-style-type: none"> o Het is goed dat de klimaatwet een concreet doel t.a.v. broeikasgasreductie bevat. o De maatschappelijke opgave wordt te technologisch en rekenkundig, en te weinig systemisch, geïnterpreteerd. o Het IPCC benadrukt voor het realiseren van systeemtransities zes voorwaarden ('enabling conditions'): gedragsverandering, innovatie, institutionele capaciteit, beleidsinstrumenten, financiering, en 'multi-level governance'. o De keerzijde van de exclusieve beleidsfocus op emissiereductie en specifieke maatregelen, ook in het Klimaatakkoord, is dat er te weinig aandacht is voor deze indirecte <i>enabling conditions</i> die nodig zijn voor de systeemtransities.

¹ Heleen de Coninck heeft zitting in de expertisegrup Klimaat van de Afdeling Advisering van de Raad van State en coördineerde hoofdstuk 4 (Strengthening and Implementing the Global Response) van het IPCC rapport "*Global Warming of 1,5°C*".

² Gert Jan Kramer is voorzitter van het Sustainable Industry Lab en was een van de academische reviewers van de PBL doorrekening van het Klimaatakkoord.

- naar een klimaatneutrale economie en samenleving beperkt is uitgewerkt.
- Een aantal hiervoor belangrijk geachte factoren zijn wel benoemd als 'sector overstijgend' onderwerpen (zie pagina [Klimaatpakkoord](#)). Andere belangrijke uitgangspunten worden meer terloops genoemd als het belang van een "eerlijke, haalbare en betaalbare transitie" ([Klimaatnota, p21](#))
 - De beperkte grip hierop wordt min of meer erkend in de [Monitor klimaatbeleid](#) (p106) waar wordt gesteld dat er een nog in te vullen uitdaging ligt om zicht te krijgen op het niveau van 'voorwaarden' voor de klimaattransitie en 'gedragsverandering bij doelgroepen'.
 - Hierover wordt gezegd: "Juist deze [...] zullen de komende jaren de veranderingen in het transitieproces het beste in beeld brengen" ([Monitor Klimaatbeleid, p107](#)).
- Voor deze systeemveranderingen schiet de huidige sturing tekort.
 - Het klimaatvraagstuk is uniek in omvang, reikwijdte en complexiteit. Daarbij horen al doende leren, en ruimte voor inspraak, leren en experimenteren.
 - **Aanbeveling 1: sluit aan bij het IPCC voor ontwikkelen en uitwerken systeem perspectief**
 - De Klimaattafels overlappen grotendeels met het [IPCC SR1.5](#) Daar wordt een complex van vier interacterende 'systemen' gedefinieerd die getransformeerd dienen te worden: energie, land- en ecosysteem; steden en infrastructuur en industrie. Het Klimaatpakkoord stuurt echter niet of nauwelijks systemisch en op de *enabling conditions*.
 - Sturen op de zes voorwaarden uit het IPCC SR1.5 dient naast broeikasgasreductie een centrale plek te krijgen in het beleid en de verantwoording.
 - Daartoe moeten deze voorwaarden voor Nederland geconcretiseerd worden, en vervolgens gemonitord om sturing mogelijk te maken.
 - Betrek ook brede welvaart, inclusief internationale aspecten, in de maatschappelijke opgave.
 - **Aanbeveling 2: werk parallel aan zowel de opgave tot 2030 als aan de netto-nul emissie opgave in 2050**
 - Het is belangrijk een onderscheid te maken in de emissiereductieopgave op de korte en middellange termijn (tot 2030) en de lange termijn (tot en na 2050). Deze zijn wezenlijk anders van karakter.
 - Voor de doelstelling voor 2030 is de opgave uitvoeringstechnisch van aard. De gekozen technische focus van het beleid is in algemene zin goed en technologie of kennis (bijv. over gedrag) mag geen beperking zijn. Dat impliceert dat de verandering op die termijn plaats vindt met bestaande technologie. Uitvoeringskracht bepaalt primair of de doelen gehaald worden.
 - In de jaren na 2030 neemt de onzekerheid over technische mogelijkheden toe, alsook de onzekerheid op systeemniveau.
 - Een parallel spoor van onderzoeken, innovatie, concrete voorbereiding en investeringen in infrastructuur, en experimenteren met nieuwe technologie dient ons daar op voor te bereiden. Onderzoeken betekent dat politiek en samenleving actief op zoek moeten naar inkleuring van de transitie tussen 2030 en 2050.
 - Ongewenst is de situatie waarin de uitvoeringsagenda tot 2030 wordt vertraagd (en vertroebeld) door de fundamentele onzekerheden daarna. Deze zijn domweg aanwezig en inherent aan de transitie; risico's zullen moeten worden genomen.
 - Hoewel beleidsinstrumenten op basis van *no regrets* de voorkeur hebben,

3. Ingezette beleidsinstrumenten

- o De [Monitor Klimaatbeleid](#) beschrijft de ingezette beleidsinstrumenten per sector in onderlinge samenhang (p5, p17, p28, p43, p65) in een **overzichtsvisualisatie**.
- o Een **overkoepelende 'theory of change'** voor de transitie als geheel (ook wel: beleidstheorie) **ontbreekt**. Daardoor is de verantwoording in feite niet meer dan de optelsom der delen zonder verdere synergie of samenhang.
- o De [eerdere doorrekening](#) van het PBL bood meer inzicht in de overkoepelende beleidstheorie en ingezette instrumenten (H5, p43-55; H6, p55-65)
- o Er wordt beperkt zicht geboden op het (ex-ante) verwachte effect van (clusters van) instrumenten. Ook is er geen ex-ante-uitvoeringsstrategie die kijkt naar kritische succesfactoren en risico's.
- o Over de (ex-ante) verwachte effecten van (cluster van) instrumenten bestond in de eerdere doorrekening door PBL meer duidelijkheid.

is het gevraagde tempo van de transitie zo hoog dat daarmee niet altijd kan worden volstaan en dat inefficiëntie onvermijdelijk is.

- o **De beleidsinzet op de korte termijn (tot 2030) is helder en navolgbaar, maar is nog geen volwaardig transitiebeleid.**
- o Met de in het Klimaatakkoord beschreven beleidsinzet lukt het om op korte termijn de uitstoot van broeikasgassen flink te reduceren. Het is echter onvoldoende voor zowel het Urgenda-vonnis als voor de 2030-doelstelling (PBL-analyse Klimaatakkoord).
- o Bepalende factoren zijn de vertaalslag naar de praktijk en het optuigen van een slagkrachtige uitvoering, en de monitoring en bijsturing hierop.
- o Een andere bepalende factor is in hoeverre mensen en bedrijven de maatregelen omarmen. Dit kan slechts zeer ten dele door beleid worden bereikt. Hiervoor is ook politiek leiderschap nodig.
- o **Het opknippen van de reductie-opgave naar sectoren schept duidelijkheid...**
- o Het stellen van sectorspecifieke doelen en het voeren van sectorspecifiek beleid schept duidelijkheid (wat wordt van wie verwacht?), draagt bij aan een dwingend karakter (organisaties zijn aanspreekbaar en medeverantwoordelijk), en is noodzakelijk vanwege uiteenlopende problematieken en de daarvoor noodzakelijke oplossingen.
- o **...maar sectorspecifiek beleid alleen zal niet voldoende zijn.**
- o Sturen op sectoren betekent dat de verbindingen tussen sectoren eerder worden vergeten, terwijl die groot zijn door het systemisch karakter van de transitie.
- o Sectorspecifiek beleid moet geëvalueerd worden in de systeemcontext, waarbij de sectorale bijdrage aan de systeemuitkomst de ultieme toetssteen is.
- o **Aanbeveling 3: werk beleid en doelen voor de systeemtransitie uit**
- o Het overheidsbeleid was de afgelopen decennia gericht op incrementele, marginale vermindering van emissies.
- o De snelheid waarmee de transitie in de komende tijd vorm moet krijgen en de omvang ervan zijn van een fundamenteel andere aard. Dit vraagt om expliciete aandacht voor de *enabling conditions* voor grote (systeem)verandering op de langere termijn.
- o Aanbeveling 1 kan nader worden uitgewerkt in een beleidspakket, inclusief instrumentenmonitoring.
- o **Aanbeveling 4: werk beleidslijnen uit die parallel leren en experimenteren stimuleren**

4 Doeltreffendheid

Informatie over doeltreffendheid

- o In de [Klimaatwet \(artikel 2.1.\)](#) zijn de doelen van het beleid vastgelegd (zie punt 2 van dit formulier). De [Klimaat- en Energieverkenning van het PBL](#) gaat conform die wet in op het **doelbereik**. De conclusie is dat het doel naar verwachting **niet wordt gehaald** (p7).
- o Duidelijke, vooraf gestelde tussendoelen en mijlpalen (wat moet wanneer bereikt zijn) ontbreken. Dat beperkt de grip en controle op de uitvoering. Zie ook [conclusies voortgangsoverleg](#).
- o Het **verwachte doelbereik in 2030** is een modelmatige berekening. Het is niet altijd duidelijk wat hieraan ten grondslag ligt.

Externe factoren en zicht op neveneffecten

- o Er is aandacht voor externe factoren die van invloed kunnen zijn op de realisatie van de opgave. Zie [Klimaatnota](#) p7.
- o Een vooraf bepaalde plan/strategie hoe hierop in te spelen ontbreekt echter.
- o Er is beperkt zicht op (mogelijke) neveneffecten van het beleid. Wel is er aandacht voor het gegeven dat door de verbonden Europese energiemarkt een hogere uitstoot soms gepaard kan gaan met **lagere uitstoot elders** ([Klimaatnota](#) p7).
- o Het beperkte zicht op neveneffecten houdt in zekere zin verband met het feit dat er m.n. een technische broeikasgasdoelstelling is en geen verdere verbreding hiervan.

- o Het is van belang dat de focus van het Klimaatakkoord komt te liggen op (een versnelling van) de systeemveranderingen en uitvoering, maar ook dat kan worden bijgestuurd op basis van nieuwe inzichten, wensen of ideeën.
- o Voldoen budget voor leren en experimenteren zou daar invulling aan kunnen geven.

Modellschattingen voor 2030 bieden onvoldoende grip op voortgang en doeltreffendheid.

- o Het is in principe nuttig dat periodiek een modelmatige inschatting gemaakt wordt van het verwachte resultaat in 2030. Tegelijkertijd is het van belang stil te staan bij beperkingen van modellschattingen: i) niet alles wat van belang is, is goed uit te rekenen in termen van broeikasgaseffect en ii) uitkomsten berusten op een uitgebreide set aan aannames die elk met onzekerheid omgeven zijn.
- o De modellschattingen alleen zijn onvoldoende om zicht te hebben op de voortgang en het doelbereik.
- o **Houd actief rekening met tegenvallende voortgang van emissiereducties en de noodzaak van CO₂-verwijdering (negatieve emissies) in latere decennia.**
- o Gegeven de onzekerheden in ingrijpende systeemtransities, zullen tegenvallers optreden.
- o Het is van belang te anticiperen op extra maatregelen, te nemen als resultaten uitblijven en op het moment waarop deze worden ingezet (omstandigheden of voorwaarden).
- o De uitbreiding van de maatschappelijke opgave (aanbeveling 1 en 2) heeft gevolgen voor de manier waarop doeltreffendheid (resultaten) in beeld dient te worden gebracht.
- o **Aanbeveling 5: begin, in aanvulling op emissiereductie naar nul, een langdurig programma voor CO₂-verwijdering via biogene en technologische routes**
- o Gegeven de mondiale en nationale voortgang en de in 2050 vermoedelijk resterende emissies zal biogene en technologische CO₂-verwijdering op grote schaal nodig zijn, en wordt dit van rijke landen als Nederland al eerder gevraagd.
- o Juist bij deze routes is aandacht voor andere duurzaamheidsaspecten dan klimaat en voor brede-welvaartimpact nodig.
- o **Aanbeveling 6: monitor het gerealiseerde uitvoeringstempo**
- o Waar het gaat om de afspraken in het Klimaatakkoord dient de feitelijke uitvoering en de voortgang een centrale plek te krijgen.
- o Door per sector en (waar mogelijk) per maatregel de voortgang (snelheid) en de versnelling van implementatie van jaar tot jaar te monitoren is een scherpe discussie

			<p>mogelijk over doelen en mijlpalen in de jaren tot 2030.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Onderdeel van die focus op de uitvoering is ook structurele aandacht voor de uitvoeringscapaciteit. ○ Aanbeveling 7: monitor voortgang systeemtransitie en compatibiliteit met klimaatneutraliteit in 2050
<h2>5 Doelmatigheid</h2>		<ul style="list-style-type: none"> ○ Inzicht in de doelmatigheid van het beleid is beperkt of zelfs geheel niet voorhanden. Ook ontbreekt een duidelijk (ex-ante-)plan, een strategie of een visie voor sturing binnen de portfolio aan maatregelen op doeltreffendheid en doelmatigheid. ○ In de initiële doorrekening van het Klimaatakkoord (H4, p36) is wel uitvoeriger ingegaan op kosten. Er wordt in deze richting wel een kritische kanttekening ('tot slot') gemaakt in de Klimaatnota (p10) over het doelbereik. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Doelmatigheid is een problematisch begrip bij een complex vraagstuk als klimaatverandering en de systeemverandering die dit vraagt. ○ Het 'experiment van de klimaattransitie' (er is geen blauwdruk) impliceert dat vooraf geen zekerheid bestaat over de meest doelmatige inzet. ○ Men kan niet anders dan de onzekerheid accepteren. Het is daarom van belang beslissingen niet alleen te baseren op rekenkundige exercities. Hoe uitdagend ook, verstandige oordeelsvorming vraagt ook intuïtie en ervaring. ○ Dit wordt versterkt door de tijdsdruk op de transitie en uitvoering. Doelmatigheid en snelheid kunnen een compromis vergen. ○ Door de imperatief van snelheid moeten beslissingen tijdig worden genomen op basis van de beste inzichten op dat moment. ○ Dat is van belang omdat ook het uitstellen van beslissingen (en voortgang) kosten met zich mee kan brengen in de vorm van klimaatschade, maar ook in de vorm van statistische overdrachten. ○ Het relevante technologielandchap (energietechnologie) verandert betrekkelijk traag. De snelheid waarmee technologieën hun maatschappelijke en politieke 'appeal' verwerven en weer verliezen is niet afhankelijk van de technische merites. Rust en langjarige consistentie t.a.v. technische keuzes dienen de doelmatigheid van beleid. ○ Aanbeveling 8: wees transparant over het compromis tussen doelmatigheid en snelheid ○ Transparantie en helderheid (vooraf) over hoe besluiten tot stand komen zijn van groot belang. ○ Duidelijk is ook dat besluiten over de energietransitie meervoudige doelen en uitgangspunten nastreven. ○ Het is van belang dat voor iedereen helder is hoe besluitvorming tot stand komt en hoe verschillende aspecten daarin worden meegewogen.
<h2>6 Financiële gevolgen voor het Rijk</h2>		<ul style="list-style-type: none"> ○ Er is een financiële tabel met alle aan het klimaatbeleid gerelateerde uitgaven (zie bijlage 3, p15). ○ De informatiewaarde van de tabel is beperkt. Er staan ongelijksoortige uitgaven in (van enkele duizenden tot enkele miljarden euro's). 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Er zijn verschillende perspectieven mogelijk t.a.v. de financiële gevolgen. ○ Het huidige perspectief is vooral instrumenteel: welke instrumenten hebben grotendeels de klimaattransitie als doel?

		<ul style="list-style-type: none"> o De tabel is niet van een heldere toelichting of duiding voorzien. Er is er geen heldere of herleidbare relatie met de rest van de stukken. o Gegeven het belang van een goede uitvoering is het opvallend dat daarover weinig informatie te vinden is. Dat geldt bijv. over vormgeving en kosten van de uitvoering. o Het voortgangsoverleg noemt t.a.v. uitvoering de regionale dimensie als aandachtspunt: "<i>Medeoverheden hebben nog onvoldoende bevoegdheden, capaciteit en middelen om uitvoering te geven aan het Klimaatakkoord</i>". 	<ul style="list-style-type: none"> o Een ontbrekend perspectief is hoe, bijv. via staatsdeelnemingen (of Rijksinkoop), geld voor de transitie wordt gemobiliseerd. o Een ander ontbrekend perspectief is dat van tegengestelde financiële prikkels. Bijv. in de richting van fossiele energie. o Het huidige beeld is daarmee op zijn best partieel en geeft beperkt inzicht in het benodigde kapitaal en in de investeringsstromen die nodig zijn voor de klimaattransitie. o Aanbeveling 9: dring aan op een compleet en transparant overzicht van voor de klimaattransitie relevante financiële stromen (incl. duiding) o Het is van belang meer werk te maken van het geheel aan financiële stromen dat relevantie heeft voor het welslagen van de klimaattransitie. o Daarbij hoort evengoed een inventarisatie van prikkels die tegengesteld kunnen werken, alsmede een duiding hoe daarmee om wordt gegaan.
<h2>7 Financiële gevolgen voor maatschappelijke sectoren en derden</h2>		<ul style="list-style-type: none"> o De verantwoordingsstukken gaan beperkt in op het vraagstuk van financiële gevolgen voor derden. De belangrijkste stap is de schuif in de ODE³, waardoor het bedrijfsleven meer is gaan betalen aan de transitie (SDE⁴) (zie Monitor Klimaatbeleid, p18) o Afgezien hiervan wordt beperkt zicht geboden op de financiële gevolgen, terwijl de investeringen grotendeels door burgers en bedrijven moeten worden opgebracht. o Voor de maatschappelijke kosten was meer aandacht in de initiële doorrekening van het PBL (H4, p36). o Ook nadien is er veel aandacht voor geweest, bijv. over het gegeven dat de ODE merendeels door het mkb wordt opgebracht en over het onderwerp energiewaarde. o Het kabinet stelt dat op termijn via de financiële sector meer inzicht ontstaat in de klimaateffecten van investeringen en beleggingen (Monitor Klimaatbeleid, p2-p3). o In een studie naar de voor industrieclusters benodigde infrastructuur constateerde TNO als aandachtspunt dat niet altijd duidelijk is wie voor welke risico's of investeringen aan de lat staat. 	<ul style="list-style-type: none"> o Er is brede overeenstemming dat de systeemtransities voor klimaat eerlijk moeten verlopen. o Volgens de wetenschappelijke literatuur⁵ omvat een 'just transition' een eerlijke verdeling van kosten en baten (bijv. voor energie, wie banen verliest, wie betaalt), procedurele rechtvaardigheid (betekenisvolle en eerlijke inspraak) en erkenning van huidige omstandigheden, inclusief eerder onrecht (bijv. mensen die al in gebieden wonen met veel verkeer en industrie). o Analyses, waaronder die van het PBL, laten zien dat klimaatbeleid een gunstige maatschappelijke kosten/baten verhouding heeft... o Dit blijkt uit de 'nationale kosten', die beperkt zijn. Deze kosten geven de impact weer van klimaatbeleid op de welvaart in Nederland. o ...maar kosten en baten van het integrale klimaatbeleid voor verschillende groepen in de samenleving zijn slecht bekend. o Het is van belang een goed beeld te hebben van waar kosten en baten van de transitie neerslaan (beoogd en in de praktijk) voor burgers, voor huiseigenaren, voor grote en kleine bedrijven. o Dat is belangrijk voor draagvlak en sluit aan bij het uitgangspunt van een betaalbare en eerlijke klimaattransitie (procedurele rechtvaardigheid). o Het biedt daarnaast ook sturingsmogelijkheden t.a.v. onvoorziene, onwenselijke effecten voor bepaalde groepen. o Inzicht in de kosten voor groepen dient structureel onderdeel te

³ Opslag Duurzame Energie

⁴ Stimulering Duurzame Energieproductie

⁵ Zie bijv. Heffron, R. J., & McCauley, D. (2018). What is the 'Just Transition'? Geoforum, 88, 74–77.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016718517303287>

			<p><i>zijn van de beleidsevaluatie en -aanpassing.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Inzicht in de impact voor groepen in de samenleving is summier. Ook het eerder berekende concept van de 'nationale kosten' is weinig informatief. ○ De overheid kan een belangrijke rol spelen bij het streven naar grotere transparantie over de impact op diverse groepen in de samenleving (ex-ante en ex-post). ○ <i>Aanbeveling 10: geef inzicht in de (financiële) gevolgen van de klimaattransitie voor groepen in de samenleving</i> ○ De overheid zou meer werk moeten maken van het vergroten (zelf en door anderen) van inzicht in de gevolgen van de klimaattransitie. ○ Breng in elk geval de financiële gevolgen in kaart – nu en op termijn – van de verschillende componenten van de energierekening (ODE, nettarieven, belastingen) voor verschillende eindgebruikers: kleine, mkb en grote bedrijven. ○ Daarnaast is het van belang in kaart te brengen welke toegang de verschillende groepen hebben tot subsidies voor verduurzaming en in welke mate zij hieraan financieel hebben bijgedragen ○ Een ander punt waarop meer inzicht wenselijk is, is het in kaart brengen van hoe nettarieven in rekening worden gebracht en bij wie. ○ <i>Aanbeveling 11: werk concreet plan uit voor de invulling van een 'eerlijke en betaalbare transitie'</i> ○ Stel bijv. een strategie op voor het bestrijden van energiearmoede. Daarbij hoort het aandeel van het besteedbare inkomen dat opgaat aan de energierekening, maar ook het handelingsperspectief voor verduurzaming voor kleine eindgebruikers: hebben zij toegang tot subsidies, zijn zij eigenaar van onroerend goed, hebben zij toegang tot verduurzaming, worden ze ontzorgd? Worden zij belast op hun uitstoot zonder dat zij verduurzamings-handelingsperspectief hebben? ○ Bepaal voor nettarieven of de manier waarop die in rekening worden gebracht op de lange termijn haalbaar is en wat de effecten zijn op de betaalbaarheid van energie.
<p>8 Evaluatieparagraaf: leren, bijsturen, verantwoorden</p>		<ul style="list-style-type: none"> ○ De verantwoordingsystematiek van het klimaatbeleid volgt uit de Klimaatwet. Die stelt dat er jaarlijks een Klimaatnota, KEV en Klimaatmonitor verschijnen. ○ Elke twee jaar is er een voortgangsrapportage van het Klimaatplan, met het oog op mogelijke bijsturing. Elke vijf jaar wordt het Klimaatplan opnieuw vastgesteld. ○ Er is een evaluatieplan dat bestaat uit een combinatie van ex-ante-, ex-durende- en ex-post-onderzoeken. Dit is opgenomen in een bijlage bij de Klimaatmonitor (zie bijlage 5, p25). 	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>De klimaatverantwoording biedt te weinig grip op de voortgang en bijsturen gebeurt te langzaam.</i> ○ De huidige systematiek van de klimaatverantwoording heeft met het gedegen werk van PBL een solide basis, maar levert uiteindelijk te weinig grip op de voortgang op. ○ De aanbevelingen 1 t/m 10 in dit document zijn erop gericht de invloed op de uitkomsten te vergroten. ○ <i>Er zijn vier gewenste aanpassingen:</i>

**1) grip op systeemverandering;
2) grip op uitvoering;
3) grip op 2050;
4) grip op eerlijkheid en verdeling.**

- Het is daarbij van belang te constateren dat aanpassingen 2 en 3 aanpassing van de gevoerde beleidsstrategie vergen.
- **Aanbeveling 12: vernieuw niet alleen de inhoud, maar ook de governance**
- Er is een solide systematiek opgezet die veel informatie oplevert. Goede externe toetsing is geborgd, via PBL en RvS. Maar alleen de *maatregelen* worden gemonitord, niet de *systeemtransities, subdoelen en enabling conditions* die cruciaal zijn.
- De wetenschappelijke kwaliteit van het PBL staat buiten kijf, maar het PBL analyseert wat de regering vraagt. Sommige zaken blijven daardoor buiten beeld. Het is daarom zaak de governance en de rol van de overheid⁶ aan te passen.
- **De klimaatopgave is uniek en urgent. Dat stelt ook eisen aan de manier waarop het toezicht is vormgegeven.**
- De Tweede Kamer kan een belangrijke rol spelen door een eigen systematiek te (doen) ontwikkelen waarin zij periodiek signalen uit het veld⁷ en uit de samenleving bespreekt om de voortgang van de systeemtransities te monitoren.
- Monitoring van strategische beslissingen en inspraak door burgerpanels, of andere vormen van betekenisvolle publieke participatie, zou een verrijking zijn en kunnen helpen bij een breder begrip van de systeemtransities, en verbeterde maatschappelijke deelname.
- Daarnaast zou de jaarlijkse KEV van het PBL kunnen worden aangevuld met monitoring door een meer ad-hoc, frequenter rapportierend expert-adviesorgaan, gemodelleerd naar bijv. de CCC in Groot-Brittannië of het OMT voor de coronacrisis.

⁶ Schipper-Tops et al 2021, ESB: <https://esb.nu/esb/20062404/van-overheid-als-marktmeester-naar-ondernemer-en-regisseur>

⁷ Eerder heeft TNO op verzoek van deze commissie onderzoek gedaan naar de noodzaak tot hervorming van de besluitvorming. Dat zou dat verder kunnen worden uitgewerkt.